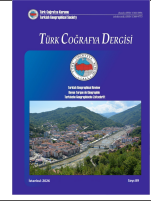

Basılı ISSN 1302-5856

Türk Coğrafya Dergisi
Turkish Geographical Review
www.tcd.org.tr

Elektronik ISSN 1308-9773

1989 Sonrası Prag'da Dönüşüm: Jáchym Topol'un Melek Kavşağı Romanının Edebiyat Coğrafyası

Transformation in Post-1989 Prague: A Literary Geography of Jáchym Topol's *Anděl*

Ahmet Uysal^a *

^a Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya, Nevşehir, Türkiye
ORCID: A. U. 0000-0002-5928-0516

BİLGİ / INFO

Geliş/Received: 20.04.2026
Kabul/Accepted: 10.06.2026

Anahtar Kelimeler:

Edebiyat coğrafyası
Kent anlatısı
1989 sonrası
Jáchym Topol
Melek kavşağı

Keywords:

Literary geography
Urban narrative
post-1989
Jáchym Topol
Anděl

*Sorumlu yazar/Corresponding author:
(A. Uysal) ahmetuysalhg@gmail.com

DOI: 10.17211/tcd.1933781

Atıf/Citation: Uysal, A. (2026). 1989 Sonrası Prag'da Dönüşüm: Jáchym Topol'un Melek Kavşağı Romanının Edebiyat Coğrafyası. *Türk Coğrafya Dergisi*, (89), 195-204.
<https://doi.org/10.17211/tcd.1933781>

ÖZ / ABSTRACT

Coğrafya ve edebiyatın buluşma noktasındaki edebiyat coğrafyası, edebi metinlerde mekâna dair somut unsurları ortaya çıkarmanın ötesinde hem mekâna hem de edebiyata dair teorileri ve yaklaşımları bir arada düşünen bir alandır. Bir diğer buluşma alanı ise coğrafya ve anlatıbilim bağlamında kent anlatıdır. Buna göre şehir, içinde fiziksel unsurların ve şehre dair anlamların sürekli yeniden kurulduğu bir parşömen gibidir. Bu çalışma, bu kuramsal çerçevede Jáchym Topol'un Melek Kavşağı romanı vasıtasıyla 1989 sonrası Çek edebiyatında Prag anlatını ve 1989 sonrası Prag'daki sosyo-mekânsal dönüşümünü irdelemektedir ve bu dönüşüm iki açıdan ele alınmıştır. Birincisi, jeopolitik açıdan komünist rejim döneminde ve sonrasında Prag'da merkez ve çevre ilişkisi ve romanın odaklandığı Smichov semtinin Prag içindeki merkez ve çevre ilişkisi meseledir. Buna bağlı olarak diğer ele alınan mesele de post sosyalizm ya da post komünizm diye anılan 1989 sonrasında yaşanan politik, ekonomik ve kültürel değişimlerdir. Bu değişim Smichov'daki apartman, apartmanın girişindeki market ve aynı semtteki birahane olmak üzere romandaki üç temel mekân üzerinden analiz edilmiştir. Sonuç olarak romandaki ana karakter Jatek'in deneyimleri, politik rejim değişse de sosyal ve mekânsal dışlanışlığın sürekliliğini gözler önüne sererken Prag'da yaşanan dönüşüm hem tarihsel bir kırılma hem de mekânsal, toplumsal ve anlatsal düzlemde şehri yeniden kuran bir süreç olarak görülmektedir.

Literary geography, situated at the intersection of geography and literature, is a field that goes beyond identifying concrete spatial elements in literary texts, and it brings together theories and approaches concerning both space and literature. Another area of intersection emerges in urban narratives within the framework of geography and narratology. In this sense, the city can be understood as a palimpsest in which physical elements and the meanings attributed to the city are continuously reconstructed. Within this theoretical framework, this study examines the representation of Prague in post-1989 Czech literature and the socio-spatial transformation of Prague after 1989 through Jáchym Topol's novel *Anděl*. This transformation is analyzed from two perspectives. First, from a geopolitical standpoint, the study addresses the center-periphery relations in Prague during and after the communist regime, with particular focus on the Smichov district, where the novel is set, and its position within these relations. Second, it explores the political, economic, and cultural changes that have been conceptualized as post-socialism or post-communism in the period after 1989. These transformations are analyzed through three key spaces depicted in the novel: an apartment, the market at the entrance of the apartment building, and a pub located in the same district. Ultimately, the experiences of the protagonist Jatek reveal the continuity of social and spatial marginalization despite the change in political regime. At the same time, the transformation of Prague is presented not merely as a historical rupture, but as a process continuously reconstructed across spatial, social, and narrative dimensions.

Extended Abstract

This study examines the socio-spatial transformation of post-1989 Prague through *Anděl* by Jáchym Topol, situating the analysis at the intersection of literary geography, urban narrative, and post-1989 transformation debates. Literary geography provides the primary theoretical framework, not merely focusing on spatial descriptions in literary texts but analyzing the mutually constitutive relationship between space and narrative. Within this framework, the city is understood not as a static backdrop but as a dynamic and layered structure in which social meanings are continuously produced and reproduced. When combined with the perspective of urban narrative, the city emerges as a “text” upon which individual experiences and collective memory are inscribed. The third theoretical pillar—post-socialist and post-communist transformation—enables an understanding of the political, economic, and cultural changes that reshaped urban space in Central and Eastern Europe after 1989.

Within this conceptual framework, the study positions Topol’s novel in both its historical and spatial contexts. As a writer shaped by the samizdat tradition and marginalized under the communist regime, Topol became one of the most prominent literary figures to address the societal and spatial ruptures following 1989. The study outlines three phases of post-1989 Czech literature: the literary explosion after the abolition of censorship, the diversification of aesthetic experimentation in the mid-1990s, and the turn toward historical realism in the new millennium. In this context, *Anděl* is evaluated as a significant work of the second phase, characterized by its experimental style and its focus on urban transformation.

Rather than depicting Prague through its touristic and historical center, the novel constructs an alternative urban narrative by focusing on Smíchov, a former industrial working-class district. In doing so, it subverts the conventional image of Prague and brings into view its marginal, invisible, and unsettling aspects. The protagonist, Jatek, embodies a subject trapped within drug addiction, criminal networks, and social exclusion. His personal crisis reflects broader structural transformations, demonstrating how individual experience is deeply embedded in socio-spatial change. Jatek’s movement between Prague and Paris, despite increased spatial mobility in the post-1989 period, does not provide existential resolution; instead, it reveals how experiences of marginalization are reproduced across different geographies.

The study analyzes the spatial configuration of the novel across three main axes. First, Mahata’s shop is interpreted as a microcosm of the transition from a socialist economy to a neoliberal market system. The expansion of goods, the rise of consumer culture, and the emergence of entrepreneurial subjectivity reflect the dynamics of the new economic order. However, this transformation also entails moral ambiguity and the proliferation of illicit networks. Thus, the shop functions as a space that simultaneously embodies the opportunities and contradictions of capitalism. Second, the apartment serves as a key site for understanding the transformation of property relations. Nationalized and redistributed during the communist period, properties were returned to their former owners through restitution after 1989. This process represents not only a legal shift but also a profound restructuring of social class and spatial organization. The apartment in which Jatek lives becomes a concrete example of how continuity and rupture

coexist within the same spatial framework. Third, the pub is analyzed as a space reflecting cultural and ideological transformation. During the communist period, the “underground” represented a sphere of intellectual resistance and alternative cultural production. In the post-1989 era, however, this term is replaced by *podsvětí*, denoting the criminal underworld. This shift signals not only a linguistic transformation but also the dissolution of collective oppositional culture and its replacement by fragmented, individualistic, and often illicit structures. The depiction of the pub as a “museum-like” space suggests that the former culture of resistance has lost its vitality.

At the core of the novel, the Smíchov district enables a dual analysis of center–periphery relations. On the one hand, it highlights the internal division between Prague’s historical center and its peripheral neighborhoods. On the other hand, it situates Prague within a broader geopolitical framework between East and West. While Prague repositioned itself toward the West after 1989, this reorientation produced new forms of inequality and exclusion. Jatek’s experience in Paris illustrates that the West, often imagined as a site of liberation, instead reproduces similar patterns of marginalization.

In conclusion, this study demonstrates that *Angel Station* represents the transformation of post-1989 Prague not merely as a historical rupture but as a complex and multilayered process reconstructed across spatial, social, and narrative dimensions. Through Jatek’s experiences, the novel emphasizes the persistence of exclusion despite regime change, while portraying Prague as a constantly evolving and re-narrated urban space. In this sense, the study offers a comprehensive reading of urban transformation through the lens of literary geography and underscores the significance of Topol’s work as a powerful yet relatively underexplored contribution to contemporary Czech literature.

1. Giriş

Günümüzde şehirlerin turistik bakışla değerlendirilmesi ve mekân giderek bir tüketim nesnesi olarak algılanması, şehir ile otantik bir ilişki kurmayı zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda şehir ile insan arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeyi mümkün kılan önemli araçlardan biri edebiyattır. Yahya Kemal’in İstanbul’u, Dostoyevski’nin St. Petersburg’u, James Joyce’un Dublin’i gibi örneklerde görüldüğü üzere edebi metinler şehir deneyimini derinleştirerek mekâna dair anlamları görünür kılar. Bu eleştirel durum edebi üretimin kendisi için de geçerlidir. Zira edebi yapıtlar da zaman içinde turistik bir malzemeye veya kültürel bir emtiyaya indirgenebilmektedir. Bu bağlamda Çek edebiyatının 1989 sonrası romancılarından Jáchym Topol’un eserlerinde böylesi bir eleştirel tavır hakimdir. Görece birbirine uzak iki ülkenin kültürel yaklaşımında edebiyatın rolü dikkate alındığında, Türkiye’de Çek edebiyatı denildiğinde ilk akla gelen isimlerin başında Franz Kafka yer almaktadır. Ayrıca, Prag’a giden birçok turist şehrin içinde Kafka’nın izini sürmektedir. Günümüz Prag’ında Kafka’ya dair sembollerin yoğunluğu, onu kentin en çok ziyaret edilen kültürel figürlerinden biri haline getirmiştir. Ancak modern toplumun eleştirmenlerinden biri olarak kabul edilen Kafka’nın zamanla turistik bir nesneye dönüşmesi ironik bir durum yaratmıştır. Jáchym Topol, *Chladnou zemí* (Soğuk Ülke) adlı romanında bu ironik dönüşümü eleştirel bir biçimde ele almıştır. Romanda, İkinci Dünya Savaşı’ndaki Terezín Toplama Kampı’nın dehşet turizmi (dark tourism) kapsamında yirmi birinci yüzyılda

müzeleştirilmesi anlatılırken romanın baş kahramanı sattığı Kafka resimli tişörtün üstüne şöyle yazmıştır: “Kafka yaşasaydı mutlaka bu kampta öldürülürdü”. Tarihsel travmanın ve edebi figürlerin metalaştırılmasına dair bu örnek bir yandan Kafka'nın kültürel sermaye olarak kullanımını eleştirirken diğer yandan onu tarihsel ve politik bağlamına yeniden yerleştirme çabası olarak da okunabilir. Bu tartışma bizi doğrudan Prag'ın tarihsel coğrafyasına götürmektedir. Nitekim 1989 sonrasında Prag'da Kafka'ya dair sembolik görünürlük artarken 1989 öncesi sosyalist dönem boyunca Kafka'nın eserleri yasaklı kitaplar arasındadır. Dolayısıyla Kafka figürü farklı tarihsel dönemlerde farklı politik ve kültürel rejimler içinde yeniden üretilmiş ve mekânsal olarak farklı biçimlerde görünürlük kazanmıştır.

Çek edebiyatında şehrin bu tarihsel dönüşümünü en güçlü biçimde ele alan yazarlardan biri olan Jáchym Topol'un kendi yaşamı da bu kırılmanın bir parçasıdır ve bunu ilk sorunsallaştırdığı roman *Melek Kavşağı*'dir.¹

Komünist dönem boyunca rejim tarafından dışlanan Topol, 1989 sonrasında daha görünür hale gelirken bu dönüşüm sürecini edebi düzlemde en yoğun biçimde işleyen yazarlardan biri olmuştur. İşte bu çalışma da Jáchym Topol'un *Melek Kavşağı* romanı vasıtasıyla 1989 sonrası Çekya'da yaşanan toplumsal ve mekânsal dönüşümlerin Prag üzerinden nasıl temsil edildiğini irdelemeyi amaçlamaktadır. Geç sosyalist dönemden neoliberal kentsel düzene geçişi hem tarihsel kırılmaların hem de kentsel deneyimin edebî temsili bağlamında analiz eden bu çalışma aynı zamanda Topol'un *Melek Kavşağı* romanının yeni bir Prag anlatısı olarak nasıl kurulduğuna da odaklanmaktadır. Bu amaç, üç teorik alanın kesişim noktasında bulunmaktadır. Birincisi edebiyat coğrafyası, ikincisi kent anlatısı, üçüncüsü 1989 sonrası eski komünist ülkelerde dönüşüm.

2. Edebiyat Coğrafyası, Kent Anlatısı ve Post-1989

Edebiyat coğrafyası, beşerî coğrafya ile edebiyatın kesişim noktasında yer alan, mekân ve metin arasındaki dinamik ilişkiyi inceleyen disiplinlerarası bir alandır. Bu alan coğrafyacıların edebî metinlere duyduğu ilgi ile edebiyat çalışmalarında son dönemde yükselen mekânsal duyarlılığa dayanmaktadır. Geleneksel olarak coğrafyacılar edebî metinleri gerçek dünyanın doğru tasvirleri olarak görme eğilimindeyken günümüz edebiyat coğrafyası, edebî metni farklı coğrafyaların sadece bir yansıması değil, aynı zamanda bizzat coğrafi bir olay olarak ele almaktadır. Wright (1947) coğrafyanın insanların dünya hakkındaki algılarını, inançlarını ve hayal gücü anlamına gelen geosophy kavramını ile coğrafi bilgi ve insanın iç dünyası ile bağ kurarak edebiyat çalışmalarına alan açmıştır. 1970'li yıllarda hümanist coğrafya yaklaşımını benimseyen Tuan'ın (1976; 1978) coğrafi düşüncede gerçekleştirdiği dönüşüm ve çalışmalarında edebî ürünlerden faydalanması mekânı, insan deneyimi merkezi bir tema haline getirmiştir ve dolayısıyla edebiyat ile coğrafya arasında bağ kuvvetlenmiştir. Ayık ve İlik'e (2020) göre 1980 sonrasında edebiyat coğrafyası perspektifinde yapılan çalışmalar artmıştır ve bu dönemde Pocock (1988) coğrafya ve edebiyat arasındaki ilişkiyi teorik bir düzlemde ele alırken Brosseau (1994) da edebî metinlerin sadece dış dünyayı yansıtmadığını, anlatı teknikleri aracılığıyla coğrafyayı metnin

çinde bizzat inşa ettiğini savunmuştur. 2015 yılında ilk sayısı çıkan *Literary Geographies* adlı akademik dergi çerçevesinde yapılan tartışmalar edebiyat coğrafyası alanındaki çalışmaları derinleştirip çeşitlendirmiştir. Hones'un (2022) edebiyat coğrafyasını coğrafya disiplini perspektifinde kavramsallaştıran çalışması edebiyat coğrafyası alanında yapılan çalışmalar için önemli referans noktası haline gelmiştir. Bunun haricinde son yıllarda edebiyat coğrafyası dijital beşerî bilimler ve haritalama teknolojileriyle yeni bir ivme kazanmıştır. Türk coğrafyasında sınırlı sayıda da olsa edebiyat coğrafyasına dair çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda Kaçmaz'ın (2017) Elif Şafak romanları edebiyat coğrafyası perspektifinden ele alan çalışması öncüdür. Ayrıca Kaçmaz ve Kaçmaz'ın (2019) Elif Şafak romanlarına dair analizlere ilaveten veri tabanı oluşturarak romanları coğrafi bilgi sistemleri ile haritalandıran çalışması; Ayık ve İlik'in (2020) Orhan Kemal'in Bereketli Topraklar Üzerinde ve Gurbet Kuşları romanını, Bulut ve Bulut'un (2022), Abbas Sayar romanlarını, Öz'ün (2024) Yaşar Kemal romanlarını ve Tuğ'un (2024) Sabahattin Ali romanlarını ele alan çalışmaları edebiyat coğrafyası kapsamında son dönemde yapılan çalışmalara örnek gösterilebilir. Hones'un (2022) ifade ettiği gibi, edebî eserin zaman ve mekân içindeki oluş süreci perspektifinden bakıldığında mekânın kurgusal inşası, en belirgin şekilde kent anlatılarında karşımıza çıkmaktadır. Buna göre şehir, edebiyat coğrafyasında sadece bir dekor değildir. Ayrıca anlatının akışını şekillendiren, sürekli hareket halinde, dönüşen ve dönüştüren bir öznedir.

Çalışmanın alışmanın ikinci teorik alanını kent anlatısı fiziksel mekânın toplumsal anlamlarla örüldüğü ve kentin bir metin gibi okunduğu disiplinlerarası bir zemini temsil eder. Jameson'ın (1991) mekâna dönüş olarak kavramsallaştırdığı olgu, sosyal bilimleri coğrafi terminolojiye yaklaştırırken Ryan vd. (2016) anlatısal dönüş (narrative turn) kavramı coğrafyayı anlatıbilimle (narratology) buluşturmuştur. Ryan vd. (2016:3), bu kesişimi “mekânın anlatısallaştırılması ve anlatının mekânsallaştırılması” olarak tanımlayarak coğrafya ve anlatıbilim disiplinlerinin etkileşimini vurgulamaktadır. Bu disiplinlerarası etkileşim, güncel mekânsal teorilerden bağımsız değildir. Coğrafya ve anlatıbilimin kesişim noktasında kent anlatısına göre göre şehir hem fiziksel bir nesnel bütünü hem de her daim üretilen bir metindir. Bu bağlamda şehir; sokakları, meydanları ve caddeleriyle bireysel hikâyelerin ve toplumsal hafızanın üzerine yazıldığı bir parşömen kâğıdı gibi görülür ve hem fiziksel olarak hem de anlam olarak sürekli oluş halindedir.

Orta Avrupa'nın önemli kültür merkezi Prag'daki Prag anlatısının bir parçası olan, Jáchym Topol'un *Melek Kavşağı* romanında ele alınan ve dolayısıyla bu çalışmanın üçüncü teorik alanı post sosyalizm (Hirt, 2013), post komünizm (Sýkora, 1994) şeklinde ifade edilen 1989 sonrasında yaşanan dönüşüme dair tartışmalardır. 1989 Kadife Devrim sonrasında Çekoslovakya'da komünist rejimin sona ermesiyle birlikte ülkede birçok şey kökten değişmiştir. Sosyalist kentsel planlamanın katı hiyerarşisinden serbest piyasa ekonomisinin dinamiklerine geçiş, Prag başta olmak üzere Çek şehirlerinde politik, ekonomik ve kültürel bir yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. Bu süreçte komünist rejimin el koyduğu özel mülkiyetinin iadesi ve

¹ Jáchym Topol'un 1995 yılında *Anděl* adıyla yayımladığı roman Türkçede ilk kez 2000 yılında Norgunk Yayınları'nda *Andel* adıyla yayınlanmıştır. Ancak daha sonra 2020'de kitabın adı Dergâh Yayınları'ndaki yeni baskısında *Melek Kavşağı*'dir. Romanın

çevirmeni Martin Alaçam ile yapılan görüşmede çevirmen 2020'de yeniden yayınlanma sürecinde romanın çevirisinin revize edildiği söylemiştir. Bu çalışmada 2020'de yayımlanan *Melek Kavşağı* esas alınmıştır.

özelleştirme (Grime ve Duke, 1993) ile kentsel mekânın kamusal niteliği dönüşmüş ve şehir, küresel sermayeye açılmıştır (Sýkora, 2010). Ekonomik düzlemde merkezi planlamanın yerini alan neoliberal politikalar kentin merkezinde soylulaştırma süreçlerini tetiklerken çeperlerde banliyöleşme ve devasa alışveriş merkezlerinin inşasıyla sonuçlanan bir mekânsal parçalanma yaratmıştır (Stanilov, 2007). Kültürel bağlamda ise Batı tüketim kültürünün hızlı girişi, toplumsal kimlikte bir melezmeye neden olmuştur. Sosyalist dönemin gri mekân algısı yerini renkli ancak sınıfsal ayrışmaların keskinleştiği tekisiz bir kentsel dokuya bırakmıştır (Musil, 1993). Bu dönüşümün en belirgin hissedildiği alanlar, Melek Kavşağı romanın odaklandığı Smichov gibi eski endüstriyel bölgelerdir. Bu mekânlar, eski rejimin kalıntıları ile yeni kapitalist düzenin yarattığı boşlukların kesiştiği, geçişken ve istikrarsız bölgeler olarak tanımlanabilir (Temelová, 2007). Bu sosyo-mekânsal dönüşümün edebiyattaki ilk örneklerinden birisi de Jáchym Topol'un Melek Kavşağı adlı romanıdır.

3. 1989 Sonrası Çek Edebiyatı ve Jachym Topol

Çek edebiyatının temelleri Orta Çağ'da Büyük Moravya ve Bohemya Krallığı döneminde Slav dillerindeki ilk dini metinler ve epik anlatılarla atılmıştır. 14. yüzyılda kurulan Charles Üniversitesi ile Orta Avrupa'nın entelektüel merkezi haline gelen Prag, Jan Hus önderliğindeki Reform hareketleriyle dilin ve milli bilincin geliştiği merkez haline gelmiştir. 1620 Beyaz Dağ Savaşı'nı takip eden Habsburg egemenliği, Çek dilini Alman dili karşısında bir süre duraklatmış olsa da 19. yüzyıldaki Çek Ulusal Uyanışı (Národní obrození) vasıtasıyla Çek dili yeniden bir kültür dili olarak inşa edilmiştir. Bu süreç, 1918'de bağımsız Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin ilanı ile modern bir kimliğe bürünmüştür. 1918-1938 yılları arasındaki Birinci Cumhuriyet döneminde dünyadaki edebi akımlarla paralel bir şekilde ilerleyen Çek edebiyatı içinde Jaroslav Hašek, Franz Kafka, Karel Čapek, Vítězslav Nezval ve Jaroslav Seifert'in gibi dünyaca tanınan şair ve yazarlar çıkmıştır. Ancak 1938 Münih Anlaşması ve ardından gelen İkinci Dünya Savaşı özgürlükçü dönemi bitirmiştir. 1948'de komünist rejimin kurulmasıyla edebiyat ağır bir ideolojik denetim altına girmiştir. Soğuk Savaş yılları, edebiyatı bir direniş alanına dönüştürmüştür. 1960'lardaki kısa yumuşama ve Prag Baharı süreci, Milan Kundera gibi isimlerin birey ile tarih arasındaki trajikomik gerilimi işledikleri eserlerini ortaya çıkarmıştır. 1968 Prag işgali sonrası normalleşme diye anılan dönemde edebiyat üç koldan akmıştır: Resmî izinli yayınlar, sürgündeki yazarlar ve gizlice çoğaltılan samizdat² yayınları. 1989 Kadife Devrimi ile birlikte Çek edebiyatının tüm bu parçalanmış damarlarının yeniden birleşeceği yeni bir dönemin zeminini hazırlamıştır. İşte bu yeni zemindeki Çek edebiyatı Fialová'ya (2014) göre üç ana döneme ayrılır.

Birinci dönem, 1989 sonrasında komünist dönemde süren sansürün ortadan kalkmasıyla yaşanan edebi bir patlama evresidir. Bu süreçte, daha önce yasaklanmış olan Josef Škvorecký, Milan Kundera, Ivan Klíma ve Ludvík Vaculík gibi 1960'lar kuşağı yazarların yüksek tirajlı eserleri piyasaya hâkim olmuştur. Bu döneme kurgusal süslemeden kaçınarak komünist baskı altındaki yaşamı aktaran günlük ve anı türündeki eserler hakimdir. Bu dönemin sonunda Ellul'un (1999) sözün düşüşü

şeklinde anlattığı olguya paralel olarak edebiyat ulusun vicdanı olma niteliğini kaybetmeye başlamıştır.

İkinci dönem, 1990'ların ortalarından itibaren edebi üretimin kurumsallaştığı ve estetik arayışların çeşitlendiği bir evredir. Postmodernizmin etkisinin zirveye ulaştığı bu süreçte Jan Křesadlo ve Jiří Kratochvíl gibi yazarlar Büyümlü Brno kurgularıyla öne çıkmaktadır. Michal Ajvaz ve Daniela Hodrová'nın romanları kentsel mekânları gizemli ve felsefi bir dille yeniden inşa ederken Jáchym Topol'un toplumsal dönüşümü deneysel bir dille yansıtan eserleri öne çıkmaktadır. Bu dönemin en popüler romancısı Michal Viewegh'dir.

Üçüncü dönem, milenyum ile birlikte tarihsel gerçekliğin ve biyografik kurgunun ağırlık kazandığı bir dönemdir. Bu süreçte Çek-Alman ilişkileri ve 1950'lerin travmalarına yoğunlaşan Kateřina Tučková, Radka Denemarková, Jan Novák ve Hana Androniková bu eğilimin temsilcileridir. Çek tarihinde 1968 işgali sonrası normalizasyon dönemini, Irena Dousková, Jiří Hájíček ve Věra Nosková tarafından yeniden ele alınmıştır. Küreselleşen dünyada kimlik arayışı Jaroslav Rudiš, Petra Hůlová, Martin Ryšavý, Markéta Pílatová, Magdalena Platzová, Petra Soukupová, Natálie Kocábová ve Jana Šrámková eserlerinde görülür. 1989 Sonrası Çek Edebiyatı'nın önemli figürlerinden kabul edilen Jáchym Topol'un bizatihi hayatı 1989 öncesi ve "postkomünizm" diye anılan geçiş sürecine dair birçok olguya ışık tutmaktadır. Bildirge 77³ imzacılarından biri olarak komünist rejim tarafından marjinalleştirilen ve bu dönemde şiirlerini Miluju tě k zbláznění (Seni Deliler Gibi Seviyorum, 1988) samizdat yayınlarda toplayan Topol, Kadife Devrim sonrası Çek toplumunun yaşadığı ontolojik boşluğu ve mekânsal kaosu eserlerine kronolojik bir izlekle yansıtmıştır. Topol, samizdat geleneğinden gelen muhalif tavrını, 1990'ların hızlı liberalleşme evresinde yeni bir boyuta taşıyarak Orta Avrupa'nın radikal dönüşümünü eserlerinde irdelemiştir. 1989 sonrası dönemde kaleme aldığı ve post-komünist dönemin epik metinlerinden kabul edilen Sestra (Kız Kardeş, 1994), Prag'da komünist rejimi temsil eden gri ve durağanlığın yerini alan vahşi kapitalist dönüşümü, suç şebekelerini ve kimlik arayışlarını ele alır. Bu eseri takip eden Anděl (Melek Kavşağı, 1995) romanında ise Prag'ın Smíchov bölgesindeki toplumsal yozlaşma temasını ele alır. 2000'li yıllarda Noční práce (Gece İşleri, 2001) ile 1968 Varşova Paktı işgalinin travmatik belleğine odaklanırken Kloktat dehet (Sirk Bölgesi, 2005) adlı eserinde tarihin nasıl kurgulandığını ve kolektif hafızanın manipülasyonunu alternatif bir tarih anlatısı üzerinden sorgular. Chladnou zemí (Soğuk Ülke, 2009) adlı eserinde Avrupa'nın soykırım ve toplu mezarlarla örülmüş geçmişini kara turizmi ile olan çelişkili ilişkisi bağlamında ele alırken Citlivý člověk (Hassasiyet, 2017) adlı romanında Doğu ve Batı arasında sıkışan bireyin trajikomik konumunu irdelemiştir. Sirk Bölgesi adıyla Kloktat Dehet ve Melek Kavşağı adıyla Anděl olmak üzere Türkçeye iki romanı çevrilen Jáchym Topol, 1989'dan günümüze uzanan süreçte Çek toplumunun yaşadığı sosyo-mekânsal ve ruhsal sarsıntıları Çek komünist dönemindeki yeraltı edebiyatı mirası ve post-modern bir estetikle harmanlayarak çağdaş Avrupa edebiyatında özgün yer kazanmıştır.

Aydınlar ve muhalifler tarafından imzalanan bu metin devletin uluslararası insan hakları yükümlülüklerine uymasını talep etmiştir.

² Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinde sansürü aşmak amacıyla yasaklı ya da denetim dışı metinlerin el altından çoğaltılıp dağıtılması.

³ 1977 yılında Çekoslovakya'da sosyalist rejimin insan hakları ihlallerini protesto etmek amacıyla bir sivil girişim bildirgesidir.

4. Melek Kavşağı: 1989 Sonrası Prag'da Sosyo-Mekânsal Dönüşüm

1989 sonrası Prag'da yaşanan toplumsal ve politik dönüşümü kentnin vitrin yüzü tarihi merkezden ziyade görece şehrin görece kenarında bulunan Smíchov semti üzerinden yorumlayan Jáchym Topol'un Melek Kavşağı romanı sadece siyasi bir dönüşümü ya da komünist rejimin çöküşünü değil aynı zamanda mekâna dair anlamların da nasıl yerinden edildiğini, sınırların nasıl muğlaklaştığını ve bireyin bu geçiş sürecinde nasıl sıkıştığını irdeler. Bu bağlamda roman adının Türkçe çevirisinde tercih edilen kavşak kelimesi bir metafor olarak ayrıca vurgulanmalıdır. Smíchov semtindeki Melek Kavşağı eski ile yeninin, farklı yeraltı dünyalarının, kutsal ile sıradanın birleştiği bir düğüm noktasıdır. Buna göre Melek Kavşağı romanında mekânsal bağlamda iki kavşak söz konusudur: Merkez ve çevre olarak kavşak ve komünist dönemde liberal ekonomiye geçiş olarak kavşak. Bu iki alt başlık ele alınmadan önce romanın olay örgüsü, karakterler ve romandaki mekânlar hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

4.1. Melek Kavşağı'nda Olay Örgüsü, Karakterler ve Mekân

Romanın ana kahramanı Jatek, hayatını uyuşturucu ve kaos arasında geçiren, toplumun dışına itilmiş biridir. Hikâyenin başında Jatek, Prag'daki ünlü Bohnice Psikiyatri Hastanesi'ndedir. Burada uyuşturucu bağımlılığı tedavisi görürken aynı zamanda bireysel ve toplumsal geçmişi geçmiş ile de yüzleşmektedir. Jatek'in dünyası sık sık kan yağmuru gibi halüsinasyonlarla bölünür ve bu kan yağmuru Melek Kavşağı ile özdeşleşir. Romanı üçüncü tekil şahıs dili ile doğrusal olmayan, parçalı, geriye dönüşlü bir tarzda anlatılır.

Smihov'da Pilsen Caddesi'nde bir apartmana taşınan Yatek burada Lyuba ile tanışır ve bu iki isim sevgili olur. Ljuba ile birlikte Věra ve Naďa isimli üç kadın romanda öne çıkmaktadır. Söz konusu isimler İncil kökenli olup sırasıyla inanç (Věra), umut (Naďa) ve sevgi (Ljuba) kavramlarına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte, Jáchym Topol açısından bu adlandırmaların ironik bir boyutu vardır

Fabrikadaki işine gitmemesi nedeniyle kaçak konumuna düşen ve bu sebeple toplumsal dışlanmışlık hissi yaşayan Jatek'in marjinalleşmiş ve dışlanmışlık hissi 1989 sonrasında da devam eder. Bu yanı sıra, politik düzen değişse de tarihsel süreklilik içsel boyutta devam etmektedir. Komünist rejimin sona ermesiyle birlikte bireylerin yurtdışına serbest dolaşım imkânı elde etmesi, Jatek'in arkadaşı Perenica ve yeni sevgilisi Věra ile birlikte Paris'e gitmesine olanak tanır. Ancak bu mekânsal hareketlilik, karakterin varoluşsal krizini aşındırmak yerine derinleştiren bir işleve sahiptir.

Paris'te tesadüfi biçimde yeni bir uyuşturucu üretmesi, Jatek'i hem yerel suç ağlarının hem de mafyavari apıların odağına yerleştirirken bu süreç aynı zamanda onun psikolojik çözülüşünü hızlandırır. Ürettiği maddenin gizli bileşeninin kendi kanı olduğuna inanması onun sanrılar ve paranoya ekseninde ilerleyen zihinsel kırılmasını görünür kılar. Bu ruhsal çöküşün bir sonucu olarak Jatek, Prag'a geri dönerek kendi iradesiyle Bohnice Psikiyatri Hastanesi'ne başvurur.

Hastaneden çıktıktan sonra Anděl'deki yıkık dökük yaşamına ve sevdiği kadın Ljuba'ya geri dönen Jatek'in normal bir hayat kurma çabası hem geçmiş deneyimleri hem de Anděl'in yeraltı dünyasının süreklilik gösteren baskısı nedeniyle başarısızlığa uğrar. Romanın son bölümünde, karakterlerin uyuşturucu, para ve din ekseninde şekillenen kurtuluş arayışları çatışmalı bir düzlemde kesişir. Věra'nın, Jatek'ten mucizevi uyuşturucunun

formülünü elde etmeye yönelik ısrarı, olayların kontrolsüz biçimde tırmanmasına yol açar. Cinayet, yangın ve ihanet gibi olgular la beraber anlatı trajik bir düğüm noktasına ulaşırken Jatek'in aradığı huzura erişemediği ve Anděl'in karanlık atmosferinin tüm karakterleri içine çektiği görülmektedir.

Melek Kavşağı'nda mekân ile karakterlerin ruh hâlinin iç içe geçtiği anlatı yapısında Prag'ın gotik ve kaotik atmosferi belirleyici bir rol oynamaktadır. Romanın mekânsal kurgusu, post-komünist dönemin yarattığı toplumsal boşluk ve şiddet ortamını simgesel düzlemde yansıtırken bu mekânlar analitik olarak üç başlık altında incelenebilir: Büyük ölçekli mekânlar, kurumsal ve kamusal mekânlar ile küçük ölçekli mekânlar.

Büyük ölçekli mekânlar arasında Prag, Prag'daki Smíchov semti ve Paris öne çıkmaktadır. Anlatının ana sahnesi Prag olmakla birlikte, mistik ve altın şehir diye anılan Prag imgesinin ötesinde karanlık arka sokakları, grafitilerle kaplı duvarları ve tekinsiz atmosferiyle bir yeraltı labirenti olarak tasvir edilmektedir. Olayların önemli bir bölümü, Vltava Nehri kıyısında yer alan Smíchov'da geçer. Burası, Prag'ın tarihsel merkezinden farklı olarak sanayiye dayalı bir işçi mahallesi iken 1989 sonrasında marjinal grupların yoğunlaştığı bir alana dönüşmüştür. Karakterlerin kaderi, bu semtin kasvetli atmosferiyle doğrudan ilişkilidir. Romanda Paris şehri Jatek, Věra ve Perenica'nın yeni bir hayat için kaçtıkları bir mekân olarak umut ve Batı'ya kaçışı temsil etse de Jatek açısından herhangi bir kurtuluş ya da huzur sağlamayan bir yanılsamadır. Tıpkı Prag'da olduğu gibi Paris'te de olaylar göçmenlerin ve suçluların yoğun olduğu Nureille kenar mahallesinde geçmektedir.

Kurumsal ve kamusal mekânlar arasında romana adını veren Anděl metro istasyonu simgesel işleve bir sahiptir. Bu istasyon, farklı toplumsal sınıfların ve suç ağlarının kesişim noktası olarak sürekli hareket hâlindeki kalabalıklar içinde uyuşturucu satıcıları, evsizler ve çeşitli marjinal grupların bir araya geldiği kaotik bir düğüm noktasıdır. Bir diğer önemli kurumsal mekân olan Bohnice Psikiyatri Hastanesi ise romanın başında Jatek'in tedavi gördüğü yer olarak dış dünyanın kaotik yapısına karşılık içsel bir kapanma ve denetim alanını temsil etmektedir. 1989 sonrası dini hayatın özgürleştiği gösteren yer ise Smichov'daki Aziz Bruno Klisesi'dir.

Küçük ölçekli mekânlar ise karakterlerin gündelik yaşam pratiklerini ve varoluşsal sıkışmışlıklarını somutlaştıran alanlar olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda, Jatek ile Ljuba'nın Smíchov'daki evi harabe hâlindeki yapısıyla dış dünyanın şiddetinden kaçış imkânı sunan bir sığınak gibi görünse de aslında sefaletin ve umutsuzluğun yeniden üretildiği bir iç mekân olarak kurgulanmaktadır. Bu evin 1989 sonrası dönüşümü ise komünist rejim sonrası mülkiyet meselesinin altını çizmektedir. Öte yandan, romandaki Machata karakterinin işlettiği market, yalnızca bir ticaret alanı olmaktan öte zorbalık, insan ticareti ve yerel suç ağlarının iç içe geçtiği bir mikro mekân niteliği taşır. 1989 sonrasında şehirde çoğu ter değişirken Smichov'da tepedeki birahane hiç değişmeyip komünist müze gibi varlığını sürdürmüştür. Bunun haricindeki birahaneler ise romanın atmosferini tamamlayan dumanlı, gürültülü ve şiddete açık ortamlar olarak karakterlerin uyuşturucu ve alkol aracılığıyla gerçeklikten kaçışlarını mümkün kılan geçici sığınaklar olarak işlev görmektedir.

Tablo 1. Melek Kavşağı Bölümleri ve Ele Alınan Konular**Table 1.** Chapters of Melek Kavşağı and Their Main Themes

No	Melek Kavşağı Bölümleri	Melek Kavşağı Bölümlerinde Ele Alınan Konular
1	Çalınan İsa	Smichocv'da Aziz Bruno Klisesi'nde bir Noel ayını üzerinden Anděl ve çevresindeki değişim.
2	Pencereler	Anděl'de tramvay penceresinden bakarken geçmişini değerlendirme ve Bohnice Psikiyatri Hastanesi'nde kalış.
3	Ev	Anděl'de apartman dairesine taşınma, fabrikada çalışma ve işten kaçma, Ljuba ile tanışma.
4	İnliyor	Bohnice Psikiyatri Hastanesi günlerini, Paris günlerini Anděl'de apartman dairesindeki dönüşümü tüm zamanı hesaba katarak değerlendirme
5	Levhaların Dili	Komünist rejimin son bulması ile Mahata'nın marketinde dönüşüm ve liberal ekonomiye geçiş
6	Giriş bileti, tünel	Vyera ile Paris'teki ilk günleri ve kenar mahallelerde gece hayatı
7	Nureille'de mucize	Paris'in Nureille semtinde mucizevî uyuşturucuyu buluş.
8	Hendek	Paris'ten Prag'a geri dönüş ve Anděl'in hendek gibi Yatek'i yutması ve akıl hastanesine gidiş.
9	Nada	Bir yan anlatı olarak market sahibi Mahata'nın dilsiz evlatlığının hikâyesi
10	Hoş geldin	1989 sonrası Prag'daki ekonomik değişime dair tasvir
11	Saadet	Anděl'de bir birahane zamanın donması ve mekandaki unsurların komünist dönemde takılı kalması.
12	İşaret	Geri Dönüşe Sadakatliler adlı gizli cemaat ve 1989 sonrası dinin görünür olması ve metalaşması.
13	Sana ihtiyacımız var	Yatek'in 1989 sonrası dönüşen apartmanın deposunda temizlik yaparak arınma ve yeni hayata başlama çabası.
14	Bir yerin ağrıyor mu?	Ljuba'nın hamile olduğunu öğrenmesi ve hastaneye gidişi
15	Karanlık	Mahata'nın marketi büyütürken illegal işlere de bulaşması
16	Li nerde?	Yatek'in Paris'te keşfettiği uyuşturucunun formülü için peşine mafyanın düşmesi.
17	Tuzak	Vyera'nın formülü öğrenmek için Yatek'e tuzak kurması
18	Depo	Yatek'in depoda uyuşturucuyu tekrar yapması
19	Yürüyordu	Dilsiz Nadya'nın evden kaçması ve bunun umudu temsil etmesi
20	Gökyüzü	Uyuşturucu yapılan deponun patlaması ve Anděl'deki bu yerin çukur olup her şeyi içine çekmesi.

4.2. Merkez ve Çevre ilişkisi Bağlamında Prag'ın Kenar Semti Smíchov'da Melek Kavşağı

Prag'a dair yazılan her metin Prag anlatısını yeniden ürettiğine göre Melek Kavşağı da Prag anlatısının tarihsel sürekliliğinden izler taşımaktadır. Örneğin Yatek'in Paris'te deneyimlediği mucizevi uyuşturucuyu Prag'da yeniden üretme sürecinde Vyera'nın ona yönelttiği "Sımyacıya benziyorsun! Mistik bir düğün" (s.129) ifadesi, romanın simgesel düzleminde tarihsel ve kültürel bir sürekliliğidir. Bu ifade, Prag'ın tarihsel imgeleminde önemli bir yer tutan simya geleneğine ve özellikle Kutsal Roma İmparatoru II. Rudolf döneminde Prag'ın bir simya merkezi olmasına göndermedir. Benzer biçimde, Prag anlatılarında önemli bir yere sahip Golem miti de romanda örtük göndermeler aracılığıyla yeniden üretilmektedir. "Trafik ışıklarının yanıp sönmesi ve arada sırada kapı ve panjur aralıklarından kaldırım taşlarından yansıyan ışığın içinden sis ve karanlık sanki bir Şem idi" (s.101) ifadesinde geçen Şem kavramına bizzat çevirmen tarafından düşülen dipnotta bunun İbranice Tanrı'nın isimlerinden biri olduğu ve Prag efsanesine göre "Haham Rabbi Loew'un kilden yaptığı Golem'e hayat vermek için alına "şem" yazılı bir kâğıt yerleştirdiği" (s.101) belirtilmektedir. Bu referans romanın imgelerini Prag'ın mitik hafızasıyla ilişkilendirir. Buna göre Prag, Golem gibi geçmişten günümüze aktarılan efsanelerin, dinsel sembollerin ve kültürel kodların iç içe geçtiği bir anlatının devamıdır. Tarihsel göndermelerin haricinde Melek Kavşağı'nda Prag anlatısına dair temel mesele merkez ve çevre ilişkisidir ve bu ilişki iki boyutludur: Prag içinde merkez çevre ilişkisi ve Prag'ın dünya jeopolitiğinde merkez ve çevre ilişkisi.

Prag içinde merkez çevre ilişkisi söz konusu olunca şehrin tarihi bölgesi ve kenar mahalleleri kastedilmektedir. Özellikle 19 yüzyıldan itibaren Prag'ı konu alan romanların çoğu tarihsel merkeze odaklanmıştır. Prag'ın tarihsel çekirdeğini oluşturan Eski Kent, Yeni Kent, Küçük Mahalle, Josefov gibi merkezi bölgeler ulusal bilincin oluştuğu yerlerdir. Örneğin, On dokuzuncu yüzyılda kenar mahalle olan Küçük Mahalle (Mala Strana) dahi günümüzde tarihi ve turistik bölgelerin merkezindedir. 19. yüzyıl sonunda sanayiye ve buna bağlı olarak göçlerle Prag'ın genişlemesiyle merkez ve çevre tanımlaması da değişmiştir ve şehrin yeni kenar mahallesi Karín, Zizkov ve Smíchov gibi işçi mahalleleridir ve adını Prag'ın Smíchov semtindeki Anděl Metro İstasyonu'ndan alan Melek Kavşağı romanı bu kenar mahallesinde geçmektedir. Vltava Nehri kıyısında, Prag'ın tarihsel merkezine bitişik biçimde sanayi bölgesi olarak gelişen Smíchov hem mesafe olarak hem de toplumsal açıdan merkeze uzaktır. Tarih boyunca işçi mahallesi olan Smíchov'un durumu 1989'dan sonra dönüşmüştür. Sanayi tesislerinin kapanması ve bölgede yaşanan soylulaşmalar semtin görünümü modernleştirirken bölge yeni dönemde dışlanmışların mekânıdır. Kenar mahalle Smíchov artık kenarda kalanların bir araya geldiği merkezdir: "*Melek kavşağı, kavşakların en alalesiydi, medeniyetin fotokopiyle çoğalttığı türden, tramvaylar, otobüsler, arabalar, anneler ve kabadayılar, metrodan dışarı taşan ve yine içeri yığılan kalabalık, serseriler ve bağırp çağırın berduşlar, esnaf, çingeneler, sarı tenliler, dilenciler ile aynasızlar, taptaze katılımcıların bebek arabaları, egzoz dumanı...*" (s.72)

Melek Kavşağı'nda merkez-çevre ilişkisinin ikinci boyutu Prag'ın jeopolitik ve jeokültürel olarak nerede konumlandığı meselesidir ve bu mesele kente dair edebî anlatının ontolojik çerçevesini belirlemektedir. 1989 öncesinde Varşova Paktı içerisinde ya da Doğu Bloku'na ait bir şehir olan Prag, komünist

rejimin yıkılmasıyla girerek kendisini Batı dünyasına ait bir şehir olarak yeniden tanımlamıştır. Bu dönüşüm yalnızca siyasal ve ekonomik düzlem ile beraber kültürel ve simgesel düzlemde de yeni bir merkez-çevre hiyerarşisi üretmiştir. Buna göre Prag, 1989 sonrasında Paris ve Londra gibi Batı metropollerine yaklaşırken Moskova ve Bükreş gibi eski Doğu Bloku şehirlerine mesafe koymuştur. Ancak bu yeniden konumlanma, homojen ve kapsayıcı bir merkezleşme süreci yaratmaktan ziyade yeni türden dışlanma ve eşitsizlik biçimlerini de beraberinde getirmiştir

Melek Kavşağı'nın baş kahramanı Jatek ile sevgilisi Věra'nın, "O zamanlar 1997 yılında..." (s.49) diye ifade edilen bölümde Paris'e kaçmaları bu dönüşümün bireysel düzlemdeki yansımasıdır. Söz konusu karakterlerin yeni dönemde Batı'ya yönelimi ve yeni bir başlangıç için Paris'e gitmesi Batı'ya kaçış olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda Batı, bir tür idealize edilmiş kurtuluş mekânı olarak kurgulanmaktadır. Ne var ki Batı'nın toplumsal gerçekliği ile karşılaşıldığında bu idealizasyon çökmekte ve "Yatek kısa süre içinde Nureille pasajlarındaki eroin enkazları arasında nam saldı" (s.46) ifadesinde görüldüğü gibi kendilerini yeniden marjinalleştirilmiş alanlarda bulmaktadır. Jatek ve Věra'nın Paris'te yoğun göçmen nüfusunun bulunduğu kenar mahallesi Nureille'de yaşamaları, Batı'ya yönelimin dışlanmışlık deneyimini ortadan kaldırmadığını; aksine bu deneyimin farklı coğrafyalarda yeniden üretildiğini göstermektedir. Dolayısıyla roman, merkez-çevre ilişkisinin yalnızca ulusal ölçekte değil küresel ölçekte de yeniden kurulmasıdır. Prag'ın Batı'ya eklenmesiyle birlikte Yatek'in zihin dünyası istikrara kavuşmamıştır. Tersine yeni bir belirsizlik ve aidiyetsizlik düzlemine taşınmıştır: "*Mucizevi maddenin efsanesi edebî Nureille semtinin pasaj ve evlerinde orman yangını gibi yayılıyordu*" (s.55).

Melek Kavşağı'nda merkez-çevre olgusunun, romanın temel izleklerinden biri olarak hem Prag'a ilişkin kent anlatısındaki tarihsel sürekliliği hem de Kadife Devrim ile belirginleşen tarihsel kırılmayı birlikte içerdiği görülmektedir. Roman, Prag'ın kenar mahallelerinden Smíchov içinde yer alan Anděl bölgesini odağa alarak 1989 öncesi ve sonrası dönemler arasındaki süreklilik ve kopuşları toplumsal, mekânsal ve simgesel düzlemlerde karşılaştırmalı bir perspektifle ele almaktadır. Bu bağlamda eser, küresel jeopolitikte Doğu-Batı karşıtlığı üzerinden merkez-çevre ilişkisini tartışmaya açmakta, 1989 öncesi komünist dönem ile 1989 sonrası liberal ekonomik düzen arasındaki geçiş sürecini, bireysel ve toplumsal düzeyde yaşanan kırılmalar üzerinden görünür kılmaktadır ve ideolojik bir yeniden yapılanma süreci olarak kurgulanmaktadır. O halde bu merkez çevre ilişkisini en çok etkileyen olgu komünist dönemden liberal ekonomi dönemine geçiştir.

4.3. Komünist Dönemden Liberal Ekonomi Dönemine Geçiş ve 1989 Sonrasında Dönüşen Mekân

Melek Kavşağı'nda yeni döneme geçiş çoğu zaman sembolik olaylar ve mekânsal göstergeler aracılığıyla ifade edilmiştir. Yatek'in Paris dönüşü, Anděl'da yürürken yaptığı betimlemeler ve "Burada olmadığı süre zarfında sinagogun tam karşısına bir McDonald's açıldığını fark etti" (s.62) ifadesinde görüldüğü gibi bu betimlemeler sosyalist ekonomiden kapitalist düzene geçişin sembolik dilde yansımasıdır. Örneğin, Çek tarihinde önemli olayların tanığı Vaclav Meydanı'nın bitişindeki Na Příkopě Caddesi'nde açılan McDonald's ve hemen yanına inşa edilen komünizm müzesi, kapitalizmin zaferi olarak yorumlanmıştır ve bu yorum Melek Kavşağı'ndaki sahne ile de uyumaktadır. Kapitalizmin sembolü bu mekânda otururken "*birinin cep*

telefonu ile konuşması" (s.62) zamanın ruhundaki değişime dair diğer örnektir. Bununla birlikte eski dönem ile yeni dönem arasındaki geçişe dair ifadeler kısa imalar ve göndermelerden ibaret değildir. Bu bağlamda Melek Kavşağı'nda 1989 sonrası dönüşümü yansıtan ve buna dair olguları temele alan üç yer öne çıkmaktadır.

Birincisi, Smichov'da Yatek'in kaldığı apartmanın girişindeki Mahata'nın dükkanıdır. Bu dükkanın büyümesi, rafların çeşitlenmesi ve yeni ürünlerin dolaşıma girmesi sosyalist ekonomiden liberal piyasa ekonomisine geçişin gündelik hayatta somut yansımalarından biri olarak okunabilir. Bu aynı zamanda yeni dönemde yeni insan tipinin habercisidir. Mahata'nın ticari faaliyetlerini genişletmesi ve zenginleşme hırslıyla hareket etmesi bu yeni ekonomik düzenin teşvik ettiği girişimci öznenin tipik bir örneğini oluşturur. Zira "Bu yeni devir pek hoşuna giden" (s.40) Mahata, "ufak bakkal dükkanının yavaş yavaş süpermarkete dönüşmesinden kıvanç duyuyordu" (s.42). Sosyalist dönemin kıtlık, standartlaşma ve sınırlı tüketim olanaklarına dayalı ekonomik yapısı, yerini 1989 sonrasında hızla genişleyen, çeşitlenen ve rekabete dayalı bir piyasa düzenine bırakmıştır: "Bin adet "Alaska" marka beyaz mumu şimdilik küvette depoluyordu. Dolaplar boya kutularıyla istiflenmiş. Oturma odasında sekiz adet "Süperbus" marka dağ bisikleti parıldıyor. Mahata'nın yatağını çepeçevre özenle düzenlenmiş baharat poşetleri, toz çorbalar ve yağ kutuları kuşatmış. Altı yüz "Bomba" markalı mini ketçap cam komodinde sığınak bulmuş. Vesaire" (s.41). Sosyalist ekonomiden farklı olarak kapitalizmin ruhunu oluşturan reklam ve pazarlama da devreye girmiştir. Yatek ile konuşan Mahata bunu şöyle ifade etmektedir: "Dükkanı büyütüyorum, bunu biliyorsunuz. Şöyle reklam düşünüyorum: "Her tür gıda, içki cabası, giysi sabun sigara, bütün hepsi burada. Market Richard Mahata, Prag 5" (s.106). Şüphesiz bu yeni ekonomik dönem rekabetten bağımsız değildir. Mahata, bir yanda dükkanını büyütürken diğer yanda rakiplerini de hesaba katmak zorundadır: "Sen asıl Avusturyalıların dükkanını gördün mü? Birkaç sokak ötedeki yeni ve modern süpermarket...Açıldığında beri Mahata'nın en az bir litre kanını içmişti" (s.43). Bu büyüme yalnızca meşru piyasa ilişkileriyle sınırlı değildir. Mahata'nın yasa dışı işlere yönelmesi, 1989 sonrası geçiş döneminin kurlsız ve denetimsiz yapısını da açığa çıkarır. Sosyalist sistemin çözülmesiyle birlikte ortaya çıkan hukuki boşluklar ve denetim eksiklikleri ekonomik fırsatların çoğu zaman illegal ağlar üzerinden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Mahata'nın marketi, yalnızca kapitalistleşme sürecinin bir başarı hikâyesi değil aynı zamanda bu sürecin eşlik ettiği ahlaki belirsizliklerin, kayıt dışılığın ve hızlı zenginleşme arzusunun da bir göstergesi olarak işlev görür. Mahata'nın marketindeki dönüşüm ekonomik dönüşüm ile beraber bireylerin gündelik hayat pratiklerinde ve değer dünyalarında yarattığı kırılmaları da temsil etmektedir.

Melek Kavşağı'nda 1989 öncesi ve sonrasındaki değişime dair ikinci husus Anděl'deki apartmanın dönüşümüdür. Çekoslovakya'da komünist rejim ve sonrasında yaşanan mülkiyet değişimini görünür kılan bu olgu, aynı zamanda kısa bir toplumsal sınıf tarihinin özeti niteliğindedir. Komünist rejim döneminde bu apartman burjuva toplumunun yansıması kabul edilen özel mülkiyete son vermek amacıyla kamusallaştırılıp "Bölge Halk Komitesi'nin belirlediği kiracılara" (s.28) dağıtıldı. Yatek bu apartman dairesindeki yeni evinde Bohnice Psikiyatri Hastanesi'ndenki doktoran referansı ile kalmaya hak kazanmıştır: "Eski püskü tuğla apartmanlardan oluşan upuzun Pilsen sokağında ufak oda... Gürültülü ve pis cadde otobana

çıkıyordu, binlerce araba her gün buradan Prag dışına gürdülyordu. Oturduğu birinci kattan avluyu gören bir penceresi vardı. Pencerede parmaklık olsa daha iyi hissettirecekti. Kiracılar ampulleri çaldıkları için evin koridorları sürekli karanlıktı. (s.23). Jatek, bu yeni dairesinde bir süre yaşadıkdan sonra Lyuba'nın buraya taşınması, hikâyeye bireysel bir karşılaşma olarak girse de kısa sürede bu ilişkinin arka planında bir mülkiyet meselesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Lyuba'nın söz konusu daireye taşındıktan sonra Yatek ile gerçekleştirdiği sohbet neticesinde annesi öldüğü için boşalan daireye kendisinin taşındığı anlaşılır ama daha önemlisi aslında bu apartmanın komünizm öncesinde onun ailesine ait olmasıdır: "Yatek kızın ailesinin bir zamanlar bu sokaktaki birkaç evin sahibi olduğunu öğrendi. Onlara sadece bu bölünmüş dairede bir oda bırakmışlardı" (s.28). Bu dönemde apartmana dair mülkiyet meselesinin haricinde apartman çevresinde de komünizmin hayata hakimdir: "Burada da kızıl bayraklar ve slogan pankartları asılıydı. "Liderimiz Lenin yaşıyor ve ilelebet yaşayacaktır. O, önderimiz, vicdanımız, gücümüz ve silahımızdır" (s.24). Bu bölgeye taşındıktan sonra zorunlu olarak bir fabrikada işe giren Yatek bir süre sonra fabrikaya gitmez ve kaçak duruma düşer: "O dönemde, Yatek sanki bir yokuştan aşağı tepetaklak düşüyordu. Polisten dehşet duyuyordu, çünkü çalıştığını ispat edecek bir belgesi yoktu. Bu, yasal olarak hapse atılmanın bir gerekçesi sayılıyordu. Sokaklarda genelde iş tulumuyla dolaşıyordu. Bunun en iyi kamuflej olduğu kanısında idi" (s.29). Komünist rejimin kontrol mekanizmasını 1968 işgalinden sonra artırdığı göz önüne anılırsa Prag'ın her yerinde olduğu gibi Andel semtinde de baskı ve şiddetin arttığı görülmektedir: "O dönemde tutuklananlar çoktu... Muktedirler özgüvenlerini yitiriyorlar, şiddet artıyordu. Fabrikada bir memurun mitingde yakalandıktan sonra Prag dışında bir ormana götürülerek dövüldüğü anlatılıyordu." (s.25) "Dedikodular devrim mahkemelerinin tekrar açılacağını fısıldıyordu" (s.26)

1989 sonrasında komünist rejimin son bulması apartman ve çevresini de dönüştürmüştür. Her şeyden önce komünist rejimin el koyduğu mülkiyetlerin geri iade edildiği restitüsyon süreciyle birlikte apartmanın mülkiyeti yeniden Lyuba'nın ailesine geçer ve böylece mekânsal düzen köklü biçimde değişir. Yatek, Paris'ten dönünce bu Ljuba'nın yanına gittiğinde hem apartmanın sahibinin değiştiğini hem de apartman da yenileme ve tamir sürecinin başladığına şahit olmuştur: "Dairenin değiştiğini fark etti. İnanılmaz yeni mobilyalar. Büyük bir masa. Masa aradaki duvar yıkılmadan önce kendisinin oturduğu odadaydı ve odada yeni bir kapı daha vardı, açınca üçüncü bir odaya girdi. Bir kapı daha açtı ve arkasında bir oda daha. Perdeler, televizyon, çiçek, saray gibi... devlet binaları bana geri verdi. El konulan mülkleri iade ediyorlar. Burası artık benim. Ama daha çok evrak işi var" (s.74) Mülkiyetin eski sahiplerine iadesi bir hukuki süreç olmakla birlikte sınıfsal ve mekânsal bir yeniden kuruluş anlamına gelmektedir. Bu çerçevede apartmanın dönüşümü, bireysel bir mülkiyet hikâyesinin ötesinde post-1989 Prag'ında mülkiyet ilişkilerinin yeniden yapılanmasını somutlaştıran bir örnek olarak işlev görür.

Üçüncüsü Anděl'da bir birahane de yaşanan dönüşümdür ve bu dönüşüm aynı zamanda muhalif ve entelektüel bakış açısının sönmüldüğünün ilanıdır. Bu bağlamda, gerçek anlamı aynı olan iki kelimenin nüansı 1989 sonrası dönüşümü açıklamak için esas alınmıştır. Çekçedeki "underground" ve "podsvětí" terimleri arasındaki semantik kayma, 1989 sonrası Çekya'daki ontolojik sarsıntının dilsel düzlemdeki yansımasıdır. Sosyalist dönemde kullanılan İngilizce kökenli "underground" kavramı, Batı ile kurulan entelektüel bir bağı, sivil itaatsizliği ve rejimin dayattığı

tekdüze gerçekliğe karşı geliştirilen estetik ve etik bir direniş alanını temsil ederken 1989 sonrasında kullanılan podsvětí kelimesi ile suçluların yeraltı dünyası kastedilmektedir. Bir başka ifadeyle, komünist rejimin dışladığı muhalif entelektüeller için yeraltı (underground) sığınak iken 1989 sonrasında piyasa ilişkilerinde yasadışı mafyatik ağların sığını da bir başka tür de olsa yeraltı (podsvětí) dünyasıdır. Bir diğer husus ise “podsvětí” kavramının kelime anlamı itibarıyla ölümler âlemini ya da mitolojik yeraltı dünyasını ifade etmesidir. Romanda bu kavram, 1989 öncesi muhalif yeraltı kültürünün artık yaşayan bir toplumsal pratik olmaktan çıkıp geçmişe ait bir hayaletle dönüştüğünü ima etmektedir. Yatek’in Paris dönüşünde Andél semtindeki birahaneye gittiğinde dile getirdiği “*Bu meyhane Bolşevik müzesi gibi kalmıştı*” (s. 81) ifadesi, bu dönüşümün mekânsal düzlemdeki en açık göstergelerinden biridir. Bir zamanlar rejim karşıtı kolektif dayanışmanın merkezi olan bu mekân, artık müzeleştirilmiş bir hafıza alanına dönüşmüştür. Eski yeraltı dünyası ile yeni yeraltı dünyası arasındaki dönüşüm ise romanda açık biçimde şu şekilde ifade edilir: “*Eskiden masaların altında politik imza kampanyaları dolardı, yerini uyuşturucu almıştı*” (s. 82). 1989 sonrası Prag’da mekânsal dönüşümün politik, ekonomik ve kültürel düzlemlerdeki kırılmaları Mahata’nın dükkânı ve apartmanda olduğu birahane örneği üzerinden irdeleyen Melek Kavşağı sosyalist geçmişten liberal kapitalizme geçişin gündelik yaşamda yarattığı değişimi somut biçimde görünür kılmaktadır.

5. Sonuç

Edebiyat coğrafyası alanındaki çalışmaların sınırlı olduğu göz önüne alınırsa bu çalışma hem Türk edebiyat coğrafyasına hem de 2000 sonrasında başlayan Türk coğrafyasında yeni açılımlara katkı yapmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda edebî metinlerin mekânsal boyutunu merkeze alan disiplinlerarası çalışmaların artırılması gerekmektedir. Özellikle farklı coğrafyalardaki kent anlatılarının karşılaştırmalı biçimde ele alınması hem kuramsal hem de metodolojik açıdan bu alanı zenginleştirecektir.

Bununla bağlantılı olarak edebiyatın kültürler arası bir köprü görevi gördüğü dikkate alınmalıdır. Tarihsel, politik ve coğrafi olarak birbirine uzak görünen toplumlar edebiyat aracılığıyla yakınlıklar kurabilmektedir. Buna göre, görece birbirine uzak iki ülke Türkiye ile Çekya arasındaki mesafe edebî metinler vasıtasıyla azaltılabilir. Bu nedenle, farklı coğrafyalar arasında edebiyat temelli karşılaştırmalı çalışmaların teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan, Çek edebiyatının Türkiye’deki algısı büyük ölçüde sınırlı bir yazar kanonu üzerinden şekillenmektedir. Özellikle, Franz Kafka ve Milan Kundera gibi uluslararası ölçekte popülerlik kazanmış isimler Çek edebiyatının temsilcileri olarak öne çıkmakta ve bu durum daha geniş bir edebî üretim alanının görünmez kalmasına yol açmaktadır. Bu çalışma, daha az bilinen yazarların eserlerinin de en az bu kanonik isimler kadar zengin tematik ve estetik imkanlar sunduğunu göstermektedir. Bu noktada, edebiyat çevirilerinin ve akademik çalışmaların yönünün çeşitlendirilmesi, daha az bilinen ya da henüz Türkçeye kazandırılmamış eserlerin çevrilmesi, incelenmesi ve tartışmaya açılması hem Çek edebiyatına dair algıyı genişletecek hem de Türkçe konuşan toplumların farklı tarihsel ve mekânsal anlatı biçimleriyle tanışmasını sağlayacaktır.

Etik Kurulu Onayı/Ethics Committee Approval: Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. *Ethics Committee Approval is not required for this study*

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yazarlar herhangi bir çıkar

çatışması olmadığını beyan eder. *The authors declare that there is no conflict of interest.*

Yazar Katkısı/Author Contribution: Çalışmanın tüm aşamaları yazar A.U. tarafından yürütülmüştür. *All stages of the study were conducted by the author, A.U.*

Kaynakça

- Ayık, U., & İlik, İ. (2020). Orhan Kemal’in Bereketli Topraklar Üzerinde ve Gurbet Kuşları romanlarının edebiyat coğrafyası açısından incelenmesi. *Journal of Geography*, 40, 259–274. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2020-0008>
- Brousseau, M. (1994). Geography’s literature. *Progress in Human Geography*, 18(3), 333–353. <https://doi.org/10.1177/0309132594018003>
- Bulut, F., & Bulut, E. (2022). Coğrafya merkezli okuma ekseninde Abbas Sayar romanları. *Erciyes Akademi*, 36(Özel Sayı-Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu), 1562–1587. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1192023>
- Ellul, J. (1999). Sözü düşüşü. Paradigma Yayınları.
- Fialová, A. (Ed.). (2014). V souřadnicích mnohosti: Česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích. Academia.
- Grime, K., & Duke, V. (1993). A Czech on privatisation. *Regional Studies*, 27, 751–757. <https://doi.org/10.1080/00343409312331347935>
- Hirt, S. (2013). Whatever happened to the (post)socialist city? *Cities*, 32(Suppl. 1), S29–S38. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2013.04.010>
- Hones, S. (2022). *Literary geography*. Routledge. (Türkçesi: Edebi coğrafya, Çev. Aytek Sever, 2025, VakıfBank Kültür Yayınları).
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Duke University Press.
- Kaçmaz, M., & Kaçmaz, P. (2019). Edebiyat coğrafyası: Elif Şafak romanlarının coğrafi terim ve mekân analizleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 73, 53–60. <https://doi.org/10.17211/tcd.585678>
- Kaçmaz, P. (2017). Edebi metinlerde coğrafi perspektif: Elif Şafak romanlarının analizi [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi].
- Musil, J. (1993). Changing urban systems in post-communist societies in Central Europe: Analysis and prediction. *Urban Studies*, 30(6), 899–905. <https://doi.org/10.1080/00420989320080841>
- Öz, M. C. (2024). Yaşar Kemal’in hikâye ve romanlarında edebiyat coğrafyası olarak Çukurova [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi].
- Pocock, D. C. (1988). Geography and literature. *Progress in Human Geography*, 12(1), 87–102. <https://doi.org/10.1177/030913258801200106>
- Ryan, M. L., Foote, K., & Azaryahu, M. (2016). Narrating space/spatializing narrative: Where narrative theory and geography meet. The Ohio State University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv2t46rcp>
- Stanilov, K. (Ed.). (2007). *The post-socialist city: Urban form and*

space transformations in Central and Eastern Europe after socialism. Springer.

Sýkora, L. (1994). Local urban restructuring as a mirror of globalisation processes: Prague in the 1990s. *Urban Studies*, 31(7), 1149–1166. <https://doi.org/10.1080/004209894200810>

Sýkora, L. (1999). Processes of socio-spatial differentiation in post-communist Prague. *Housing Studies*, 14(5), 679–701. <https://doi.org/10.1080/02673039982678>

Temelová, J. (2007). Flagship developments and the physical upgrading of the post-socialist inner city: The Golden Angel project in Prague. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 89(2), 169–181. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0467.2007.00246.x>

Topol, J. (1994). *Sestra*. Atlantis.

Topol, J. (1995). *Anděl*. Hynek.

Topol, J. (2001). *Noční práce*. Hynek.

Topol, J. (2005). *Kloktat dehet*. Torst.

Topol, J. (2009). *Chladnou zemí*. Torst.

Topol, J. (2017). *Citlivý člověk*. Torst.

Tuan, Y. F. (1976). Literature, experience, and environmental knowing. In G. Moore & R. Golledge (Eds.), *Environmental knowing: Theories, research and methods* (260–272). Dowden, Hutchinson & Ross.

Tuan, Y. F. (1978). Literature and geography: Implications for geographical research. In D. Ley & M. S. Samuels (Eds.), *Humanistic geography: Prospects and problems* (194–207). Maaroufa Press.

Tuğ, İ. (2024). Üç eser üç dünya: Sabahattin Ali romanlarında temsil ve mekân [Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi].

Wright, J. K. (1947). *Terrae incognitae: The place of the imagination in geography*. *Annals of the Association of American Geographers*, 37(1), 1–15.

Tomic, N., & Bozic, S. (2014). A modified Geosite Assessment Model (M-GAM) and its application on the Lazar Canyon area (Serbia). *International Journal of Environmental Research*, 8(4), 1041-10

